

SZOCIALIZMUS ÉS MUNKÁSOSZTÁLY

A munkásosztály lényegének, sajátosságainak kérdése a szocializmus körülményei között távolról sem öncélú probléma; belőle ered és beléje torkollik a szocialista építést irányító politika valamennyi elvi és gyakorlati követelménye. Összetettsége és sokrétűsége ellenére ez az összefüggés nyomban beláthatóvá válik, mihelyt meggondoljuk, hogy a szocialista munkásosztály fogalmi ismérveinek tisztázása szervesen összefügg a szocialista termelési, illetve tulajdonviszonyok sajátosságának meghatározásával, fejlődésük irányának felvázolásával. De mindezeket túl, ha a szocializmus az osztálytársadalomból az osztályok nélküli társadalomra való áttérést megvalósító, társadalomtörténeti korszakot (vagy, ha úgy tetszik, történelmi folyamatot) jelenti, akkor az egész folyamat fő meghatározóját abban az objektív társadalomtörténeti tendenciában találjuk meg, amely a munkásosztályt mint osztályt önnön osztálylété megszüntetésére ösztönzi, sőt kényszeríti.

A feladat közvetlenül és elsődlegesen politikai természetéből egy alapvető módszertani követelmény is adódik, amely úgy tűnik, kulcsjelentőségű a kérdés megoldása szempontjából; nevezetesen az, hogy az osztályfogalom tartalmát, jelenését mint „a gazdaság koncentrált, sűrített kifejezését” értelmezzük. Persze, korántsem arról szó, hogy a konkrét szociológiai felmérés ne volna ebben a vonatkozásban is szükséges, sőt elengedhetetlen. Az utóbbi években a marxi hagyaték feltárására kibontakozott széles körű kutatások kimutatták, hogy ilyen természetű felmérést maga Marx is kezdeményezett, sőt ismerjük az -erre a célra készült kérdőívet is. Egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni, hogy az áttérés az osztály „szociologizált” (vagyis operacionalizált) fogalmáról annak történelmi materialista koncepciójára egyszersmind episztemológiai szögváltást is jelent: dialektikus ugrást a „rész” vizsgálatáról — tulajdonképpen lényegének megértése végett — az egésznek mint ellentmondásos egységnek az elemzésére.

*Az osztály mint a társadalmi termelés
történelmileg meghatározott rendszerének lényegi oldala*

Az antagonisztikus osztálystruktúra és a szocializmusra jellemző osztálytagozódás megkülönböztetése — noha mennyiségi szempontból a szakirodalom igazán nem maradt adós a kérdés tárgyalásával — véleményem szerint korántsem teljes. Már megszokottan és egyszerűen — vagy inkább egyszerűsítően — hangzik az a megállapítás, hogy a szocializmussal a termelőeszközök feletti tőkés tulajdont a társadalmi tulajdon váltja fel. Ne tévesszük szem elől azonban, hogy e tétel precedens nélküli történelmi és mélyreható társadalmi átalakulást jelöl. Arról van ugyanis szó, hogy e folyamat eredményeként a korábbi értelemben vett osztálytársadalom szűnik meg. Elemi követelmény tehát, hogy a szocialista társadalom struktúráját alkotó osztályok vizsgálatakor feltétlenül szem előtt tartsuk a

fogalom tartalmi változását. Úgy véljük, szocialista társadalmunk viszonyai között a munkásosztály sajátosságainak, szerepének megértéséhez elengedhetetlen a marxizmus osztályelméletnek két döntő jegye, nevezetesen a történelmi és társadalmi meghatározottság szempontjából történő elemzése.

Aligha férhet kétség ahhoz, hogy *A nagy kezdeményezés* című cikkből jól ismert lenini meghatározás mindenekelőtt az antagonisztikus társadalmak osztálymodelljét veszi alapul. Magát a tulajdonképpeni meghatározást kiegészítő magyarázat, amely az idézetekből többnyire kimarad, nyilvánvalóan erre utal, hiszen egyértelműen kimondja: „Az osztályok az emberek olyan csoportjai, amelyek közül az egyik eltulajdoníthatja a másik munkáját annak következtében, hogy a társadalmi gazdaság adott rendszerében különböző a helyzetük“ (*Művei*, 29., 528). Ha a szóban forgó részt egészében vesszük szemügyre, kiderül, hogy voltaképpen két meghatározást tartalmaz: egy történelmileg tágabb és egy szűkebb értelmű definíciót. Bár a kettő nem választható el egymástól, bizonyos értelemben külön-külön is önálló jelentése van, amennyiben az első az osztálytagozódás ismérveit a társadalmi termelés történelmi meghatározottsága függvényeként kívánja meghatározni, a második (amelyet idéztünk) egy meghatározott típusú — pontosabban a magántulajdonon alapuló — gazdasági rendszer lényege szempontjából ragadja meg az osztályviszonyt.

Azzal, hogy a szocialista építés folyamatában a tőkés gazdasági rendszert felszámoltuk, a második lenini definíció értelmében vett osztályviszonyokat is társadalmilag meghaladtuk. Csakhogy ez a változás korántsem azonos az osztálytagozódás történelmi meghaladásával. Amint azt Marx Weidemayerhez írott híres levelében kimutatta, az osztálylét a társadalmi termelés meghatározott történelmi szintjének függvénye. Köztudomású, hogy e történelmi szint gazdasági meghaladása olyan termelőerők kifejlesztését tételezi, amelyek lehetővé teszik a szükségletek szerinti elosztást.

Burzoá és proletár a tőkeviszony két oldala — fejtette ki Marx *A tőkésben*. Ezzel lényegében azt is kimutatta, hogy az osztálymeghatározottság történelmileg tételezett társadalmi formameghatározás. Jellemző, hogy a polgári szociológia az osztályviszonyt az emberi társadalom lényegéből eredő funkcionális kapcsolatként értelmezi, s ennek megvannak a maga jól meghatározott társadalom-episztemológiai gyökerei. A polgári szociológia szótárába bevonult osztályfogalom ugyanis nem más, mint a munkamegosztásnak a társadalmi formameghatározástól elvonatkoztatott általánosítása. Valójában az osztálymivoltot nem az adott közösség funkcionális részekre tagolódása szabja meg, mivel ez maga is csupán egyike az egész rendszer létét hordozó alapmechanizmusoknak. Pontosabban szólva, a társadalmi osztály, noha az adott emberi közösségen belül annak egyik „csoportját“ jelöli, sohasem csupán egyik része a társadalomnak, hanem egyidejűleg magának az egésznek lényegi oldala, amelyben a rendszer egész mozgása, létezési módja jelen van. Szocialista rendszerünkben a munkásosztály társadalmunknak csupán egy részét, mintegy 3 600 000 tagját (az aktív lakosság 38,4%-át) öleli fel, de osztálymeghatározottságából eredően átfogja egész rendszerünket. Kifejezi lényegi azonosságát egész társadalmunkkal.

Az osztálymivoltban kétfajta, illetve kétirányú meghatározottság fonódik egybe. Lényegét ezért a történelmileg szükségszerű viszonyok és az azokat meghatározott gazdasági rendszerbe fogialó társadalmi forma, a gazdaság és politika együttes síkján kell kutatni és megragadni. Az a körülmény, hogy a munkás a tőkés termelési formában proletár, nem termelői mivoltából ered, hanem abból, hogy a társadalmi termelés történelmileg meghatározott rendszerében tulajdon munkája tőle idegen

és vele szembenálló társadalmi dolgokban tárgyasul. A munkásban mint objektíve meghatározott személyiség-típusban a modern termelőerők jellegéből sarjadó, történelmileg szükségszerű viszonyok öltenek testet. E viszonyok azonban meghatározott lényegüket attól a társadalmi formától nyerik, amely történelmileg valóságos létezési módjukat megszabja. Ezért a munkásosztály kapitalizmusbeli jellemzésében egyáltalán nem az a döntő, hogy a jellegükben társadalmivá forradalmasult termelőeszközökhöz kapcsolódó termelők nagy csoportja (hiszen ez még nem osztály-meghatározottság), hanem az, hogy olyan egyének sokasodó tömege, akiknek társadalmi létformáját munkaerejük árubabocsátásának tőkehatalmi viszonyt involváló fizikai kényszerűsége határozza meg. Az osztálymeghatározottság mindig politikai-hatalmi viszonyt is kifejez. „Mindig a termelési feltételek tulajdonosainak a közvetlen termelőhöz való közvetlen viszonya“ — sommázza Marx *A tőke* III. kötetében a tőkeviszony elemzéséből adódó alapvető társadalmpolitikai konkluziókat —, e viszony mindenkori formája természetszerűen mindig a munkamód meghatározott fejlettségi fokának, ennél fogva a munka társadalmi termelőerejének felel meg — az a viszony, amelyben az egész társadalmi szerkezetnek, következképpen a szuverenitási és függőségi viszony politikai formájának, egyszóval a mindenkori sajátos államformának legbensőbb titkát, rejtett alapját megtaláljuk“ (759).

A szocializmus véget vet munka és tulajdon lényegi kettéhasadásának, a magát állammá szervező munkásosztály osztálymivólában megvalósítja a termelő és a tulajdonos lényegi egységét. Kézenfekvő tehát, hogy a szocializmus viszonyai között sajátos osztálylétét és szerepét csakis akkor lehet valóban tudományosan megérteni, ha termelői mivoltának sajátosságából kihámozzuk azt a történelmileg keletkezett társadalmi viszonyt, amely egyszemélyben tulajdonosi minőségének lehetőségét és szükségszerűségét megszabja. Márpedig ez megkívánja — még ha csak vázlatosan is — a munka azon formájának szemügyrevételét, amelyhez a modern munkás léte történelmileg kapcsolódik.

A társadalmi termelőmunka és a modern munkás

Minden olyan kísérlet, amely a modern munkás lényegi jegyeit valamely meghatározott munkafajtából próbálja levezetni, menthetetlenül zsákutcába jut. Még akkor is, ha ez a munkafajta nem célirányultságában, hanem egy adott társadalmi munkamegosztással való összefüggésben meghatározott. A termelőmunka és hasznos munka megkülönböztetése — különösen, ha maga ez az elhatárolás osztálykritérium rangjára tart igényt — akarva-akaratlan magán viseli az adott gazdasági rendszer jegyét. Ily módon a termelő-, illetve hasznos munka alapján legfeljebb kérdőjelekkel lehet jelölni a munkásosztály társadalmi határait.

Ismeretes, hogy Marx, különösen főművében, *A tőkében* (valamint az ehhez készült nyersfogalmazványokban) számos összefüggésben vizsgálta meg az emberi munkát. Történelmi módszerének lényege azonban éppen az, hogy annak a munkának a tanulmányozásából indult ki, amely maga is történelmi termék, és a maga egyszerű közvetlen valóságában szubsztancializálja a „munkát egyáltalában“ mint az emberi — vagyis a tőgyökeres marxi értelemben vett — létnek örök, a társadalmi formától független feltételét. A munkának a modern gépi termelési feltételei között kialakult formájáról pedig a következőt írta: „Munka itt nemcsak a kategóriában, hanem a valóságban is létrejött az egyáltalában-való gazdagság megalkotásának eszközeként, és nincs többé mint meghatározott, az egyénekkal egy különösségben

összenöve" (*Marx—Engels Művei*, 13., 170). Olyan történelmi formája ez a munkának, amelyben az egyéni létevékenység mint partikularitás feloldhatatlanul egyesül az ember közvetlen társadalmi lény mivolta tárgyiasulásának egyetemességével.

A munkának mint olyannak a létrejötte voltaképpen a modern értelemben vett munkás kialakulását határozta meg. Kétségtelen, hogy ez a jelenség elválaszthatatlan a tőkés-termelés formájától, de az is bizonyos, hogy ebben a formában a társadalmivá nőtt termelőerők fejlődésének történelmi szükségszerűsége tört magának utat. A munka jogi felszabadítása tehát — végső soron — mégiscsak a termelőeszközök fejlődésének történelmi szükségszerűségéből fakadt.

A politikai gazdaságtant — és ezzel egyben az egész társadalmi gondolkodást — forradalmasító marxi módszer egyik sarkköve az a — mélységeket feltáró — gondolat, hogy a munkának mint elvont munkának nem pusztán kategoriális (az elmélet síkján), hanem gyakorlatilag valóságos jelentkezése is szervesen összefügg a termelés — pontosabban a munka — korábbi formájának történelmi meghaladásával. Nevezetesen azzal, hogy az egyéni munkán alapuló társadalmi termelést a formájában, illetve módjában is társadalmi munkán alapuló, közvetlenül társadalmi jellegű termelés váltotta fel. Nem is akármilyen összefüggésről van itt szó, hanem egyenesen arról, hogy a társadalmiság mint szükségszerű történelmi forma, és az elvontság mint valóságos gyakorlat, létviszony — három különböző, de belsőleg összetartozó szinten — ugyanazon folyamat két oldalaként mutatkozik.

A legegyszerűbb szinten a modern termelést jellemző munka társadalmi módja abban jut kifejezésre, hogy viszonylag nagy tömegeket egyesítő üzemben, gyárban folyik, amely joggal tekinthető a modern munka „társadalmi szervezetének”. Nos, az üzemen belüli munkamegosztás eredményeként a munkás végezte részfolyamat tulajdonképpen elvont munka, egyelőre csak abban az értelemben, hogy az egész folyamat célmeghatározottsága nincs közvetlenül jelen benne.

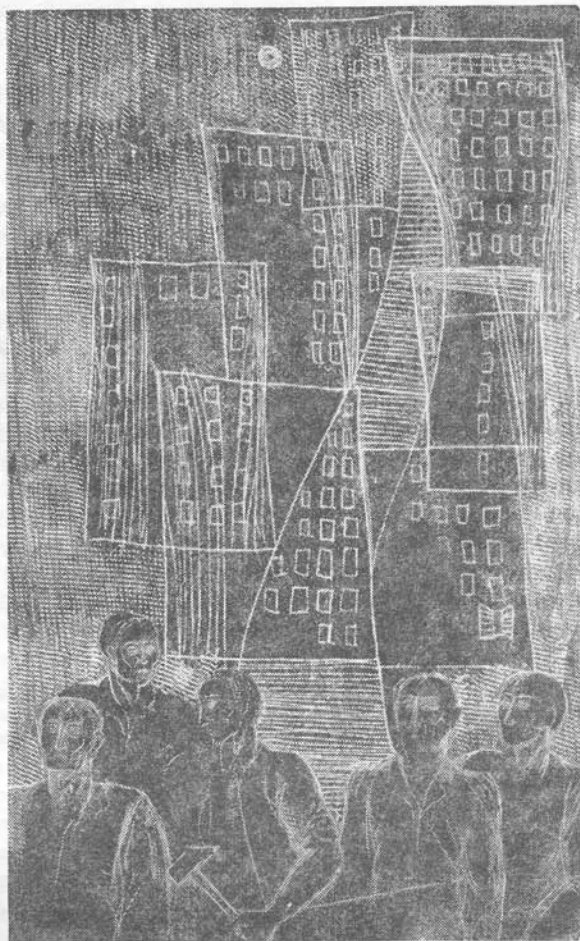
Am a korszerű termelés nem csupán az üzemen belüli munkát tagolja részfolyamatokra, hanem össztársadalmi méretekben is, mégpedig oly módon, hogy az egész termelést különböző tevékenységi ágak és egységek mindenoldalúan összefüggő szervezetévé fejleszti ki. Ha az ipari nagyvállalatot, a gyárat a közvetlen formájában társadalmi munka követelményei szerint szerveződő társadalmi intézménynek tekinthetjük, akkor — fenntartásokkal bár — mégiscsak azt mondhatjuk, hogy a modern termelőerők, jellegüknél fogva, a gazdaságot a társadalmi munka szervezetévé forradalmasítják. Mint ahogy a modern termelés egy összefüggő „rendszer” alkotó, hatalmas társadalmi testé formálódik, ugyanúgy létrejön az össz-munkás (így nevezi maga Marx), amelynek szervei átfogják a gazdaság egészét. Marx is kimutatta, az összmunkáshoz való tartozás e hatalmas anyagi-műszaki alap működtetési és szüntelen újratermelési munkájában való közvetlen, illetve közvetett részvétellel egyenlő. Mivel újratermelést mondtunk, az összmunkás fogalmát a legtagabb értelemben határoztuk meg, hiszen ennek az anyagi-műszaki alapnak az újratermelésébe beletartozik a műszaki-mérnöki személyzet, a szolgáltató-ipari személyzet, sőt a termelőmunka szubjektív feltételeinek biztosításához hozzájáruló oktatói-nevelői testület munkája is. A meghatározást csak akkor lehet szűkíteni, ha szem előtt tartjuk, hogy a mérnök, illetve a pedagógus munkája a gép mellett dolgozó munkás munkájához viszonyítva mégiscsak a munkának egy meghatározott, közvetlenül is, az egyéni lét síkján is célirányos tevékenység. Ezzel szemben az a munka, amelyet a munkás végez, a maga partikularitásában (mint szövőgyári munka vagy acélöntés), mint az össztermelési folyamat társadalmilag megosztott része és alapozzanata, a maga mezítelenségében, közvetlenségében jelentkező társadalmi viszony. Maga az érték csak az össztársadalmi folyamatban reali-

zálódhat. A munkás munkája társadalmilag elvont tevékenység, s ez azt jelenti, hogy egyéni (személyi) értelmet, célt csupán ösztársadalmi síkon, az összefolyamat összefüggésében kap mint társadalmilag meghatározott tevékenység.

Kiderül tehát, hogy a munkás nem valamely meghatározott foglalkozást űző egyént jelöl, hanem társadalmi viszonyt, amelynek lényegét, éppen azért, mivel a vállalat szintjén gazdaságilag, a társadalmi össztermelés szintjén politikailag elvont „részeget“ tételezi, csupán mint osztály-meghatározottságot ragadhatjuk és érthetjük meg. Csak-hogy ez az osztályminőség a közvetlenül társadalmivá forradalmasuló munka jellegétől való elválaszthatatlanságában, történelmileg egyedülálló, társadalmilag merőben sajátos. Igaz, empirikus szociológiai vizsgálatok segítségével aligha mérhetők fel e sajátosság valódi dimenziói, de legalább annyira igaz az is, hogy mi-helyt a társadalomkutató a marxi módszerrel közelíti meg a munkás kategóriáját, joggal így kiált fel: „Ecce homo!“ A

munka ugyanis, ha az állati tevékenységtől minőségileg megkülönböztető, sajátosan emberi jegyéből indulunk ki, célkitűző és célmegvalósító tevékenység a maga egységében. Kézenfekvő tehát, hogy a közvetlen jellegében, létmódjában társadalmi termeléssé forradalmasult munka csak akkor jogosult az emberi jelzőre, ha társadalmi célkitűző és társadalmi célmegvalósító tevékenységgé emelkedik. Egyszóval a társadalmi jellegű termelés kérdése — emberi lényege szerint — a vak természeti szükségszerűséget meghaladó társadalmi szabadság megszervezésének kérdése. Nos ez a feladat a munkásnak mint osztályegyénnek a lényegéből fakad.

Az elvontság és társadalmiság szerves összetartozásának van egy harmadik szintje is, amelyen a jellegében társadalmiasult munka a maga szükségszerű történelmi dimenziójában bontja ki emberi lényegét. Arról van szó, hogy akármilyen is társadalmi formája — tőkés vagy szocialista —, a modern termelés egyszersmind bővített újtermelés. Kibernetikai nyelven szólva, ez a bővülés a termelésnek mint viszonylag önálló rendszernek nyitott voltára utal, és a jellegében társadalmiasult munkának korlátokat nem ismerő, egyetemes-emberi hatalmát vetíti előre a ter-

Kopacz Mária: Hajnali váltás

mészet elsajátításában. De ha így van, akkor mi más ez a nyitottság, ha nem maga a történelmi mozgás, mint szüntelen fejlődés, társadalmi elvontságában, meghatározatlanságában. Ebben az értelemben a gép mellett dolgozó munkás tevékenysége a maga közvetlen elvontságában az egész történelmi folyamat részmozzanata, és ezért egyéni értelmét csak a történelmi fejlődés irányának meghatározása révén, munkájának elemi-emberi mivoltát érvényesítő történelmi célnak találja meg.

A munkáosztályban a közvetlen társadalmi termelőknek azt a történelmi közösséget ismerhetjük fel, amelyben a társadalmiasult ember személyiség-típusa őt testet. Azoknak a társadalmi viszonyoknak az összességét ragadhatjuk meg benne, amelyek a jellegüknek megfelelő társadalom-gazdasági formát a szocialista termelési viszonyokban, a társadalom-politikai formát a szocialista államiságban találják meg. A tőkés termelés történelmi laboratóriumában ez a személyiség csupán mint negatívum lehet jelen, mert az a sajátos mechanizmus, amelynek folytán társadalmi termelő-ereje a tőke termelőerejeként elidegenül tőle, egyszersmind ki is sajátítja a munkás személyiségét, hogy idegen akaratként állítsa vele szembe. Csak a magát államházi szervező osztály közösségében, az osztály aktív tagjaként szerezhetheti vissza és teljesítheti ki ezt a személyiséget mint egyéni életfolyamatának, önn nyilvánításának közvetlen társadalmi lényegét. A holt munka uralma az élő munka (a munkás) felett a dolgok társadalmának természettörvénye; Marx zseniális éleslátása felfedezte azonban benne „a feje tetején álló“ munkatársadalom rejtett körvonalait, a munka társadalmát, amelynek „talpraállítását“ egyet jelent a munkának társadalmi tulajdonná, a munkásnak tulajdonos osztállyá emelkedésével.

A munkáosztály mint termelő és tulajdonos

A munkáosztály mint tulajdonos és mint termelő a szocialista termelési viszony két oldala. Bár ezt a gondolatot így leírva nem találjuk meg a politikai gazdaságtani kézikönyvekben, pártunknak — különösen legutóbbi — dokumentumaiból világosan kiolvasható. Hadd idézzünk csupán két mondatot pártunk főtítkárnak a Szakszervezetek Általános Szövetsége kongresszusán elhangzott beszédéből: „A romániai dolgozóknak kettős minőségük van — termelők és ugyanakkor a termelő-eszközöknek, a nemzeti vagyonnak tulajdonosai... éppen ebben különbözik a romániai munkáosztály helyzete a kapitalista országokbeli munkáosztályétól...“

A tulajdonosi és termelői minőség feloldhatatlan egysége, azaz a munkáosztály szocialista jellegének és a szocialista rend osztálylényegének egybeesése azonnal szembeötlök, mihelyt kísérletet teszünk arra, hogy az osztály termelői minőségét viszonylag önállóan meghatározzuk. Mert noha a meghatározásban szigorúan a modern termelés jellegének szempontja érvényesül, a szocializmusban a munkáosztály fogalma azt a történelmileg létrejött társadalmi viszonyrendszert jelöli, amely a jellegében és módjában társadalmivá forradalmasult modern termelés szubjektumait a meghatározott társadalmi és történelmi céltartalommal telítődött munka társadalmi szervezeteinek alapján, egységes, határaiban szüntelenül táguló, az osztálytagozódás meghaladásának irányában fejlődő közösséggé fogja össze. Ennél fogva a termelői minőség viszonylag különálló jellemzése, amelyet az elemzés módszertanilag megkövetel, közvetlenül egyúttal a tulajdonosi mivolt jegyeinek a kihámozása is, és fordítva.

Ha a munkás termelői mivoltának sajátos osztálymeghatározottsága történelmileg a termelőerők fejlettségi fokával függ össze, akkor aligha kétséges, hogy e minőségének maradéktalan, extenzív és intenzív kibontakozása a szocialista termelés mozgásának, fejlődésének első számú törvénye. Ahhoz, hogy az összmunkás valóban

társadalmi-történelmi dimenziókat nyerjen, a legkorszerűbb technika kezelésére hivatott, elsősorban a termelőeszközök iparában alkalmazott osztagai kell hogy megszabják egész termelői profilját. A munka társadalmiasuló jellege nem pusztán valamiféle mellékes velejárója a korszerű termelőeszközöknek, hanem az egész modern termelés objektíve meghatározott tendenciája. Ez pedig korunkban, a tudományos-műszaki forradalom körülményei között, a munkásságnak új meg új osztagokkal történő bővítése, határainak folytonos kitágítása révén vetíti előre a fejlődés szükségyszerű irányát. Pártunk következetes iparosítási politikája, többek között, éppen e tendencia sajátos hangsúlyú követelményeinek felismerésén és érvényesítésén alapszik. Az eredmény valóban sokatmondó, hiszen 1950 és 1970 között munkásosztályunk létszáma megháromszorozódott, és ezzel részaránya a dolgozó összlakossághoz viszonyítva 14%-ról mintegy 42 százalékra emelkedett. Már maga az a tény, hogy ugyanabban az időszakban a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő 74,1%-ról 49,1%-ra csökkent, félreérthetetlenül körvonalazza a munkásosztály számbeli túlsúlyba kerülésének tervszerűen érvényesülő tendenciáját*. Termelői minősége szempontjából az osztály összetételének szakmai szerkezete egyáltalán nem közömbös, már csak azért sem, mert ez közvetlenül vagy közvetve egyúttal a társadalmi munkamegosztás fejlettségi szintjének történelmi függvénye. Ha megfigyeljük, hogy munkásosztályunk összetételében az egyik legjellemzőbb változást a vegyiparhoz, a fémfeldolgozó és gépjárató-, valamint energetikai iparhoz kapcsolódó derékhadának kialakulása és gyors ütemű növekedése jelzi, akkor ebben sajátos termelői minőségének hovatovább határozottabb körvonalazódását fedezhetjük fel. Részint más összefüggésben és más hangsúllyal, de végső fokon ugyancsak erre mutat az is, hogy 1970-ben a szakképesített munkások részaránya 82%-ra emelkedett. Anélkül, hogy a gyors ütemű szocialista iparosítás eredményeként szinte napról napra formálódó és körvonalazódó sajátos termelői osztályjegyek kimerítő összefoglalására igényt tartanánk, elmondhatjuk, hogy mai munkásosztályunkat mint termelőt a nagyfokú koncentrálttság, a mind erőteljesebb szervezethez és fegyelmezethez, a szak-képzettség egyre magasabb foka, a műszaki és tudományos felkészültség emelkedő szintje, a szakosodás változatos szerkezete, az osztály különböző osztagai közötti kooperáció mind átfogóbb mérete jellemzi. A termelői osztálymivolt felsorolt jegyeinek tagadhatatlanul szocialista jellegét tanúsítja az, hogy kirajzolódásuk és izmosodásuk az osztály mind sokoldalúbban, változatosabban tagolt és ezzel párhuzamosan egyre átfogóbban egységes közösséggé forrását vetíti előre. Ebből a szempontból a nemzetiségek lakta területeken az iparosítás sajátos hangsúlyú szorgalmazása és ezzel együtt a munkásosztály új meg új osztagainak a létrehozása alapvető mozzanat az egység további kiteljesedésében, abban, hogy az osztály nem-belien emberi lényegéből sarjadóan olyan forradalmian új típusú személyiséggé, illetve közösséggé nője ki magát, amely a költő gyönyörű szavaival méltán vallhatja magáról: „Moshatja vér is — ilyenek vagyunk. / Új nép, másfajta raj. / Másként ejtjük a szót, fejünkön / másként tapad a haj.“

Történelmi távlatokat nyitó szükségyszerű kibontakozásukban a munkásosztály termelői minőségének jegyei félreérthetetlenül bizonyítják, hogy a termelői minőség valódi emberi dimenzióját csakis a tulajdonosi osztálymivoltban nyerheti el.

A termelés tőkés formájában a termelőeszközökhöz való viszony mint munkaviszony nem tulajdonviszony, és fordítva, mint tulajdonviszony nem munkaviszony. Mihelyt a tőkéstulajdont a munkásosztály osztálylényegét megtestestítő és megvaló-

* *Elegendő ehhez csak annyit hozzáfűzni, hogy a jelen ötéves terv előirányzatai értelmében 1975-ben a munkások létszáma mintegy 4,6 millió fő lesz, miközben a mezőgazdasági dolgozóké jóval 4 millió alá csökken.*

sító szocialista állami tulajdon váltja fel, a termelőeszközök vonatkozásában e két viszony egybeesése gazdasági szabállyá, társadalmi követelménnyé és politikai elvvé lép elő. Nos, éppen ez az egybeesés avatja a szocialista termelést olyan egységes rendszerré, amelyben a társadalmivá forradalmasult munka — mint az anyagi javak sokoldalú létrehozása — és a társadalmi tulajdon — mint e javak feletti társadalmi rendelkezés — szükségképpen egyazon folyamatnak kölcsönös összhangban álló két oldala.

A társadalmi javak feletti rendelkezés szocialista állami formája a munkásosztály tulajdonosi, és ezzel egyszersmind vezetői osztályminőségét nyugtázza. A tulajdonviszony mindaddig, amíg a társadalmilag szükséges és az egyénileg szükséges munkaidő nem esik egybe, közvetlenül vagy közvetve osztályviszony. A munkás viszonya a géphez csupán egyik oldala, mozzanata annak a viszonyrendszernek, amely őt az összmunkás tagjává, részévé avatja. Csak az osztály révén, szervezeteinek közvetítő funkciója alapján „szelídhetheti meg a gépet“, hogy az „kezes állat“ módjára akarátának engedelmeskedjék. Ha a munka az embernek ama nembeli lényegét meghatározó képessége, hogy közte és a természet közti anyagcserét közvetítse, szabályozza és ellenőrizze, akkor a társadalmivá forradalmasult munka a munkásosztálynak mint osztálynak azt a társadalmi képességét jelenti, hogy társadalmi méretekben és történelemformáló célzattal, illetve céltudattal vállalja a javak társadalmi termelésének, elosztásának, cseréjének és fogyasztásának közvetítő, szabályozó és ellenőrző funkcióját. Ebben az értelemben a szocializmust mint azt a rendszert határozhatnók meg, amelyben a fenti funkciók a hovatovább társadalmiasuló munka funkcióiként, a munkásosztály lényegét megtestesítő szocialista államiság alakjában és közvetítésével nyerik el társadalmi módjukat. Távolról sem egyszerű feladat ez, annál kevésbé, mivel a termelés és a fogyasztás, az elosztás és a csere társadalmiasult mozzanatainak közvetítésében az áru- és pénzviszonyokra kell támaszkodnia. Igaz, e viszonyoknak csupán eszköz-szerepük van, de mivel mozgásukban a társadalmi munka, illetve a társadalmi vagyon mindinkább bővülő újratermelését közvetítik, helyel-közzel ellentmondásokat, visszasságokat, feszültségeket okozhatnak a termelő egységek és az egyének kölcsönös viszonyaiban, eszközökből céllá is hamisulhatnak. Az állami és a közvetlen társadalmi ellenőrzés ezért az osztálytulajdonosi minőség alapvető követelménye.

Tulajdonosi minőségében a munkás gazdaságilag, politikailag és történelmileg egyaránt elvont, meghatározatlan, negatív előjelű rész-egyénből — a politikai hatalmat megtestesítő osztály, illetve annak élcsapata, a vezető marxi—lenini párt révén — merőben új típusú, gazdaságot szervező, közügyeket intéző, a történelem mozdonyát vezető politikai személyiséggé magasodik. Csakhogy ez a személyiség objektív társadalmi viszonyösszesség, amelyet neki mint egyénnek termelői mivolta talaján gyakorlatilag el kell sajátítania, mert tulajdonosi osztályminősége csak így konkretizálódhat törvényben szentesített jogból és kötelezettségből tényleges társadalmi létformává.

A vállalat szintjén munkája csak annyiban hordja magán a termelői és tulajdonosi minőség egységének meghatározó jegyeit, amennyiben cselekvő részese mindazoknak a tevékenységeknek, amelyek a tervfeladatok mennyiségi és minőségi körvonalazását, az egész termelési folyamat ésszerű megszervezését és irányítását szolgálják.

A termelés össztársadalmi szintjén termelői és tulajdonosi mivoltának elsajátítása azt kívánja, hogy közvetve és közvetlenül részt kérjen és részt vállaljon a termelés összcelájának és feladatainak, méreteinek és részarányainak megvitatására hivatott szervezeti formákból, a gazdasági tevékenység valamennyi mozzanatának

állami és társadalmi ellenőrzéséből, valamint a társadalmi méretű döntések kollektív intézményeit kezdeményező, szervező és valóságos tartalommal telítő munkából.

A politika legátfogóbb, közvetlenül történelmi dimenziójú szintjén az állam- és pártpolitika kollektív kimunkálásába való mind sokrétűbb cselekvő bekapcsolódása jelenti azt a társadalmi és történelmi méreteiben egyaránt forradalmi gyakorlatot, amellyel termelői és tulajdonosi osztályszemélyiségét a legmagasabb fokon elsajátíthatja.

Ha a munkásosztály tulajdonosi mivolta azt a történelmi tényt nyugtázza, hogy a társadalmi termelőerők jellegüknek megfelelő társadalmi formát nyertek, akkor ez a tulajdonosi funkciót érvényesítő politika nem más, mint a termelőerők jellegében objektívalódott társadalmi-történelmi célnak a munkásosztály álláspontjáról történő tudatos megfogalmazása. Mint ilyen, ez a cél híven kifejezi a munkásosztály kettős, termelői és tulajdonosi lényegét a maga sajátos egységében.

A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítésének pártunk X. kongresszusán elfogadott programja az irányelvek és az adatok nyelvén egyaránt arról vall, hogy az elkövetkező, mintegy húszesztendő időszakban egész társadalmi tevékenységünk főiránya a munkásosztály termelői és tulajdonosi mivoltának kiteljesítése oly módon, hogy egységük mind átfogóbb és sokoldalúbb jelleget kapjon. A termelőerők gyors ütemű gyarapítása, az anyagi-műszaki alap nagyarányú fejlesztése és korszerűsítése a munkásosztálynak mint termelőnek nemcsak rohamos számbeli gyarapodását, koncentráltágának fokozását, élenjáró osztagainak túlsúlyba kerülését eredményezi majd, hanem munkájának feltételeiben, természetében is olyan változásokat hoz, amelyek lépésről lépésre az alkotó tudományos tevékenység közvetlen szintjére emelik, és ezzel munkája fejlett egyéniségének közvetlen megnyilatkozása lesz. Ez a folyamat tulajdonosi minőségének határait is mérhetetlenül kitágítja: nemcsak azzal, hogy óriási társadalmi vagyon felett rendelkezik majd, s a munka termelőékenységének ma még szinte felmérhetetlen növekedése nyomán felszabaduló jelentős idő mind közvetlenebb és sokoldalúbb részvételt engedélyez számára a társadalomszervezés és -irányítás munkájában, hanem azzal is, hogy fokozatosan lehetővé teszi képességeinek sokoldalú kifejlesztését.

Kovács László fotógrafikája

